

СТАНОВИЩЕ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РУСИНСЬКОГО РУХУ В УГОРЩИНІ

Павло Леньо

У 1993 році в м. Криниця (Польща) відбувся II Всесвітній конгрес русинів. Один з фундаторів організації – канадський дослідник Павло-Роберт Магочій – відзначив, що приємно здивований результатами розвитку русинського руху впродовж двох років після I конгресу, що пройшов у м. Межилабірці в Словаччині. Окремо вчений наголосив, що особливою несподіванкою для нього стала активізація русинів в Угорщині, де «...здавалось би в останні десятиліття русини були помадярщині чи пословачені»¹.

Оскільки русинський рух у країні не міг виникнути без достатніх підстав, варто розглянути історичні передумови та державно-правові реалії, щоб зрозуміти закономірність явища активності русинів в Угорщині, де націоналізм та патріотизм представників титульного етносу країни, що становить більше 92 % населення, не викликає сумнівів.

Слід відзначити доволі обмежений перелік досліджень українською мовою, на які можна покликатися при вивченні проблеми. Синтезних праць, у яких досліджено русинів-українців та русинський рух в Угорщині, ще не опубліковано, оскільки це потребує не лише аналізу наявної фрагментарної літератури та документів, але й комплексних польових досліджень серед русинських сіл Угорщини, чого поки що ніхто не зробив. Деякі матеріали про сучасне життя русинської громади Угорщини можна знайти в номерах журналу «Русинський Світ» («Ruszin-

vilag»), архів якого є в мережі Інтернет², та щорічного календаря-альманаху, який виходить завдяки діяльності Державного самоврядування меншини русинів³. Серед наукової літератури варто відмітити дослідження І. Удварі, І. Попа, А. Петрова, які подають інформацію про територію Угорщини, населену українцями / русинами, говірки, якими вони спілкувалися, статистичні дані XIX – першої половини XX ст. тощо.

Проблема етніма. Русини в Угорщині є автохтонним населенням, яке заселяло північно-східні комітати Угорщини, становлячи до 4–5 % їх населення. Традиційно використовували самоназви «руснаки» або «русини». Слова «rusznak» і «rusziny» – угорські запозичення від русинської мови, а «rutene» – мадяризована форма латинського «ruthenicus». Окрім цього, в угорській мові із XVII ст. трапляється слово «ukran» – «українець», «український», хоча здебільшого для означення місцевих українців-русинів уживали назви «orosz», «rusznak»⁴. Як відзначає І. Удварі, русинська інтелігенція вже в XVII ст. вживала етнім «угро-русин» (угорський русин). Це слово вперше з'явилося 1698 року в катехізисі, виданому спеціально про русинів у Надьсомбаті (сучасна Трнава). Назву народу «magyarorosz», що була перекладом слова «угро-рус», знаходимо в угорськомовних писемних пам'ятках, починаючи від XVIII ст. Цей етнім проіснував до розпаду Австро-Угорської монархії, після чого, у міжвоєнний період, поширюється термін «карпаторос» («karpatorosz»). Наприкінці XIX ст. у спілкуванні між представниками русинської інтелігенції з'явилася також назва «українець» («ukran»), а дещо пізніше – «карпатоукраїнець» («karpatukran»). Щоправда, цих назв не використовували для означення представників русинів Угорщини – їх запозичили з комуністичної преси 1920-х років для означення русинів Підкарпатської Русі, яка опинилася у складі Чехословаччини⁵.

Русини в ході розселення й локалізації на території Угорщини. Слов'янські поселення на території Північно-Східної Угорщини існували із VI–VII ст., що засвідчують матеріали археологічних досліджень⁶. Ці поселення сягали місцевостей, де розташовані м. Дебрецен та адміністративний центр сучасної Саболч-Сатмар-Березької області – Ниредьгаза⁷. Тобто слов'яни (а серед них, можливо, і предки русинів) були тут задовго до угорців, які перекочували в Центральну Європу в пошуках нової батьківщини наприкінці IX ст.

Згідно з відомостями з угорських історичних архівів, перша хвиля переселення русинів (рутенів) на територію сучасної Угорщини розпочалася в XIII ст. (можливо, і раніше) з Галичини. Це був мирний процес засвоєння вільних земель, придатних для сільськогосподарського обробітку. Наприклад, у грамоті 1326 року засвідчено, що жителів селища Надьоросі (область Ноград) запросив до Угорщини король Калман⁸.

Друга хвиля переселення відбувалася в XVII–XVIII ст., коли русини із залюднених гірських частин комітатів Земплин, Мараморош, Шариш та Берег (територія сучасного Закарпаття, частково – Румунії та Словаччини) почали освоювати спустошені турками землі Угорської рівнини. Цей процес був і стихійним, і скерованим⁹. Зокрема, предки русинів с. Комлошка переселилися на територію Угорщини з північної частини комітату Шариш. Залишилися на угорських землях і деякі учасники повстання куруців після їх поразки. Найдальші південні міграції русинів були направлені аж у Бачку, Срим та Словенію¹⁰.

Усі ці переселенці заснували низку поселень у комітатах Абов (Абауй), Боршод, Саболч, Сатмар, Земплин та ін. У сучасній угорській історіографії їх називають «українські острови» в «морі угорського етносу»¹¹. Мирні конференції в Парижі після Першої світової війни не врахували всієї етнотериторіальної

специфіки регіону. Провести політичні кордони так, щоб вони повністю збігалися з етнічними, було нереальною справою (див. карту 1). Таким чином, на території Підкарпатської Русі, що ввійшла до складу Чехословаччини (а пізніше – України), опинилися угорські села, а в Угорській республіці залишилися населені пункти, засновані українцями-русинами, які впродовж багатьох віків панування угорської влади піддавалися асиміляції. Водночас, як показали останні два десятиліття, місцеві русини зберегли частку «вітальної сили», яка нині й проявилася в їх культурницьких домаганнях.

Перш ніж перейти до аналізу статистичних матеріалів та процесів оформлення русинського руху в сучасній Угорщині, розглянемо, які села мають русинське / українське походження. Згідно з спархіальними переписами, у 1836–1840-х роках на території сучасної Угорщини в комітатах Боршод, Абауй, Земплин, Сатмар та Берег було 21 русинське, 28 русинсько-угорських, 2 русинсько-словацькі, 2 русинсько-угорсько-словацькі, 1 русинсько-угорсько-німецьке поселення (див. карту 1), у яких проживало приблизно 30 тис. (а за деякими дослідженнями – 40 тис.) русинів – нащадків переселенців із Галичини, Буковини та Угорської Русі¹².

Відомості про ці поселення можемо знайти в праці А. Петрова¹³. У ній автор на основі порівняльного матеріалу прагнув виявити реальну етномовну та етноконфесійну ситуацію в словацьких, угорських, русинських поселеннях Угорської Русі, а також прикордонних регіонах. Хронологічні межі його дослідження – від урбаріальних реформ часів просвіченого абсолютизму в імперії Габсбургів до початку ХХ ст. Із цієї праці для нашої статті важливим є матеріал, який стосується прикордонних неслов'янських територій.

Російський дослідник відзначає, що русинські (в авторській редакції – «русские») та змішані («мадярско-русские») села роз-

кидані «...по угорської Дольней землі то по самотній, то групами від двох до п'яти в столицях Бережської, Земплінської, Сатмарської, Саболчської, Бигарської, Торнянської і Бач-Бодрогської» (див. карту 2). Нині більшість цих комітатів входять до складу адміністративних одиниць Угорщини та Словаччини. В Угорщині це територія Саболч-Сатмар-Березької області, що безпосередньо межує з Українським Закарпаттям (див. карту 3). Тут розміщується чимало сіл, які становлять базу русинського руху в Угорщині.

У південній частині Земплінського комітату (яка після Трианону залишилася у складі Угорщини), а точніше в його Прибодрогському окрузі, був клин із трьох русинських сіл (Добра, Дамоц, Чеке) та двох змішаних угорсько-русинських (Бель, Агард). Окремо, серед масиву угорських сіл, розташовувалися самотні русинські села Поляна, Сердагель, Кашов. У Токайському окрузі поряд розміщувалися села Ардов, Как та Комлошка. Останнє стало одним з осередків русинського руху, зокрема в цьому селі існувала база Організації русинів Угорщини. У Сатмарському, Саболчському та Бигарському комітатах також були острови русинських сіл. На північ від Сатмар-Немета: 1) Шар та Велике Пелешке; 2) Держ, Часари, Вашвари та Пилиш, поблизу яких розташовувалися угорсько-русинські села Дюлай та Марія-Поч; 3) Пеніслек, біля якого розміщувалися змішані угорсько-русинські села Бельтек, Ачад та русинське село Лугош, яке нині входить до складу Румунії. Далі від островів поселень були окремі села: змішане О-Пальї, русинські Кенез та Шеленд. На захід від міста Нижне Калло розташовувалося русинське село Гудяй. У Верхньому окрузі Турнянського комітату розміщувалося русинське поселення Гачава та угорсько-русинсько-словацьке село Хорватик.

У своїй праці А. Петров порівнює свідчення дослідників та епархіальні переписи населення, що відображають період з кін-

ця XVIII до початку XX ст. Дослідник констатує, що на початку XX ст. населення русинських сіл в Угорщині фактично не вживало мови предків, а асиміляція є природним та очевидним процесом¹⁴. Із твердженням ученого про природну асиміляцію погоджуватися не варто, оскільки дані імперських переписів населення (див. далі) доводять, що доволі численна руснацька спільнота зникла фактично за кілька десятків років. Свідченням русинського походження населених пунктів (як у часи досліджень А. Петрова, так і у міжвоєнний період) залишався значний відсоток прихильників уніатської віри серед населення¹⁵. Щоправда, є відомості, що греко-католиками в регіоні були не лише нащадки русинів, але й деякі угорці й серби, греки та румуни.

Окрім тих поселень, які перерахував А. Петров, були й інші населені пункти та міста, засновані русинами, які не ввійшли до переліку дослідника. Зокрема, у Боршодському комітаті розміщувалися села Гьорьомбой, Мучонь, Рудабанячка, Вісло, Ракаца, Ірота, Башко, Ердьогорваті, Гейокерестур, Ракамаз, Оросгадна, місто Шаторальяуйгей тощо¹⁶.

Русини Угорщини в дзеркалі статистики. Розглянемо результати статистичних даних, які нам доступні. Слід відзначити, що в Угорському королівстві всі піддані вважалися угорцями, незважаючи на етнічне походження. Як результат, статистичні відомості подають неточні дані, що й засвідчила значна різниця між кількістю русинів та греко-католиків (до уніатської церкви в Угорському королівстві ходили віруючі переважно русинського походження).

У 1806 році проводилися статистичні переписи населення Мукачівської греко-католицької єпархії, що своїми приходами охоплювала територію дванадцяти комітатів королівства¹⁷. Етнічну належність тоді визначали за розмовною мовою та вірос-

повіданням. Дані таблиці (див. табл. 1) * відображали кількість людей русинського походження, а також прихильників уніатської (греко-католицької) віри.

Таблиця 1

Комітати	Греко-католики в 1806 р.	Русини в 1806 р.
Абов-Турна	19 602	11 874
Берег	50 388	48 753
Боршод	10 035	5 605
Мараморош	–	66 455
Шариш	50 898	50 211
Саболч (+ Гайду)	29 682	2 233
Сатмар	90 196	5 054
Спіш	22 336	10 835
Угоча	23 291	18 870
Унг	49 266	46 872
Земплин	89 345	79 024
Загалом	430655 (без Марамороша)	345 786

Із таблиці помітно, що чисельність русинів Угорської Русі (345 786) значно менша, ніж осіб, які належать до греко-католицької віри (430 655). Різниця становить 84 869, і це при тому, що до графі про греко-католиків не потрапили дані з Марамороського комітату. Це означає, що від кількості русинів 345 786 можна відняти ще 66 455 русинів Мараморощини, а потім порів-

---

* У цій та наступній таблицях жирним шрифтом виділені ті комітати, які входять до складу сучасної Угорщини, територія якої, після рішення Тріанонської конференції, скоротилася на дві третини. Серед комітатів, які згадуються в таблиці, після 1920 року у складі колишнього королівства залишилися Абов-Турна, Сатмар, Боршод, Саболч і південна частина Земплина.

няти із чисельністю греко-католиків з тих комітатів, які взяли участь у перепису. Різниця в 151 324 особи означає, що значна частина греко-католиків є мадяризованими русинами. Цього висновку доходимо з огляду на те, що греко-католиками в країні були саме нащадки русинів, вихідців із Галичини та Угорської Русі. Очевидно, у державі відбувалися процеси асиміляції та мадяризації.

Розглянемо також статистичні дані дослідника Елека Фийнеша 1842 року¹⁸ (див. табл. 2). Цей учений скрупульозно збирав відомості про села й міста для детального географічного словника країни. Він наводить таку кількість русинів у комітатах Угорщини:

Таблиця 2

Комітати	Русини в 1842 р.
Абов	15 120
Берег	65 069
Боршод	5 200
Гемер	4315
Мараморош	84 396
Шариш	66 691
Саболч	3 101
Сатмар	4 364
Спіш	25 435
Турна	1 500
Угоча	18 560
Унг	58 901
Земплин	90 250
Загалом	442 902

Якщо порівняти дані таблиць тільки за угорськими комітатами, то можна побачити, що впродовж періоду 1806–1842 ро-

ків кількість русинів дещо збільшилася. Їх чисельність зросла з 24 766 до 29 285 осіб, а з урахуванням комітату Земплин (більша частина якого відійшла до Словаччини після рішення Тріанонської конференції) їх кількість збільшилася з 103 790 до 119 535 осіб.

Однак наступні переписи населення засвідчили дуже невтішну картину. Зокрема, у комітаті Абов (Абуй) у 1842 році було більше 15 тис. русинів, тоді як у 1910 році зафіксовано лише 378¹⁹. Показові також дані загальних переписів в Австро-Угорщині. У 1869 році (через 17 років після обрахунків Елека Фийнєша) перший загальноімперський перепис засвідчив, що чисельність русинів зменшилася на третину. Через десять років перепис показав, що їх залишилася тільки четверта частина порівняно з 1869 роком. Перепис 1900 року репрезентував такі відомості: кількість руськомовних греко-католиків у східних та північних комітатах країни зменшилася з 30 / 40 тис. до кількох сот осіб²⁰.

Причинами фактичного зникнення русинської меншини була агресивна асиміляційна політика королівства, яка стала нормою після того, як у 1867 році Угорщина отримала формальну державну рівність з Австрією. Наслідки та інерція цієї політики призвели до того, що навіть після ліквідації монархії та встановлення республіканського ладу нащадки русинів продовжували декларувати себе угорцями до кінця 1980-х років. У 1960-х роках в Угорщині офіційно визнавали, що в країні залишилося тільки два села, де збереглася русинська мова, – Комлошка та Рудабанячка.

Перейдемо до сучасності, тобто періоду активізації русинського руху в карпатському регіоні. Русини в Угорській республіці були визнані окремою національністю тільки в 1993 році²¹. Тоді закон надав тринадцятьом етнічним групам статус корін-

них (державотворчих) національностей. Серед них були русини (12 місце в країні за кількістю представників громади) та українці (6 місце).

До 1993 року визначення «рутени» фігурувало в перепису населення 1930 року, коли їх було зареєстровано 996 осіб. Тоді ж було засвідчено, що 4977 осіб володіють русинською мовою. Наступного разу «русини» виявилися тільки при перепису 2001 року. Щодо визначення «українці», то вони вперше з'явилися в документах перепису населення 1990 року (зареєстровано 674 особи), де в графі «етнічна меншина» вони фігурували разом з «рутенами»²². Це означає, що на початку 90-х років ХХ ст. в Угорщині на офіційному рівні українців та русинів не протиставляли, а сприймали як єдину меншину. Ми не володіємо офіційною статистичною інформацією про кількість українців / русинів у країні, починаючи від 1930 року до сучасності (1990-х рр.). Про їх точну чисельність удалося довідатися тільки після оголошення результатів перепису 2001 року.

Перепис 2001 року засвідчив, що в Угорщині є 2079 русинів та 7393 українці. Дані взяті з таблиці 1.1 на сайті офіційного управління статистики Угорщини²³. Згідно з іншими критеріями обліку, кількість русинів коливається в межах 1000–1300 осіб, а українців – 3500–5000 осіб²⁴.

Останній перепис населення Угорщини відбувся в жовтні 2011 року, однак конкретних даних щодо національностей / етнічних груп країни на сайті управління статистики поки що не викладено. Опубліковані тільки відомості, які засвідчують загальний приріст населення, динаміку сільського та міського населення, економічну демографічну статистику тощо²⁵. Можемо припустити, що кількість русинів упродовж останніх 10–11 років зросла, оскільки держава на конституційному рівні (про що мова йтиме далі) створила умови, за яких бути представником

нетитульної нації означає отримати доволі комфортні умови для розвитку культурної самобутності.

Угорське законодавство у сфері нацменшин. Законодавче забезпечення прав нацменшин в Угорщині пройшло доволі бурхливий шлях оформлення. Донедавна (до 1 січня 2012 р.) у країні діяла Конституція 1949 року. Упродовж 1989, 1990 та 1995 років до основного закону внесли важливі зміни, які стосувалися національних меншин²⁶. З 1995 року Конституція забезпечує посаду омбудсмена з питань нацменшин та робить можливим утворення органів самоврядування місцевого й державного значення для забезпечення культурної автономії. Законодавство передбачає також значну державну фінансову підтримку. У 1993 році було прийнято закон «Про права національних та етнічних меншин»²⁷. Цей законодавчий акт перераховує тринадцять нацменшин, яким, згідно з Конституцією, надається статус державотворчих (корінних). Русини та українці в цьому переліку розділені на дві окремі спільноти.

Загалом європейська спільнота та представники етнічних груп країни позитивно оцінювали зміни в угорському законодавстві. Водночас у Конституції 1949 року залишалася невирішеною проблема забезпечення мандатів-місць для представників нацменшин у Державних Зборах, що є звичною нормою європейської політики мультикультуралізму. Поки що отримання депутатських мандатів до угорського парламенту та місцевих рад для представників нацменшин відбувається на загальних підставах. Деякі дослідники передбачають, що нова Конституція Угорщини (вступила в дію 1.01.2012 р.) та майбутні зміни до існуючих законів поступово вирішать проблему забезпечення представників нацменшин депутатськими мандатами до парламенту, у місцеві ради та муніципальні органи влади.

Варто наголосити на змінах до закону про нацменшини, що були прийняті в грудні 2011 року і які вступають у дію 2014 року²⁸. У цих поправках прописана концепція національних меншин та принцип індивідуальної етнічної самоідентифікації. За нацменшинами визнаються колективні права на збереження і розвиток історичної традиції, мови й культури, використання етнічних особистих імен і географічних назв, освіти, створення й діяльність організацій та підтримку міжнародних зв'язків. Згідно із внесеними змінами до закону, держава буде підтримувати збирання артефактів традиційної культури, зберігання громадських колекцій, книговидання, інформування представників нацменшин про важливі події суспільного життя рідними мовами та проведення ними церковних служб.

Закон від 2014 року надасть етнічним общинам, які компактно проживають, преференції на представництво в муніципальних органах влади. За наявності в місцевій общині не менше ніж 30 виборців від однієї із зазначених нацменшин, згідно з даними останнього перепису населення, така національна меншина має право на мандат у муніципальній раді.

Як видно, русини Угорщини (як і представники інших дванадцяти корінних народів країни) мають доволі значні можливості у сфері місцевого самоврядування та державної підтримки для збереження й розвитку власної культури.

Активізація русинського руху на початку демократизації країни. Розглянемо основні етапи становлення та розвитку русинського руху в Угорщині. Помітно, що місцеві русини не можуть похвалитися значною кількістю послідовників, особливо порівняно з їх кількістю в Словаччині та Україні. Однак вони беруть активну участь у політичному житті Угорщини, формуванні органів місцевого самоврядування; відроджують та розвивають культурні традиції своєї етнічної групи. Можна

констатувати активізацію руху русинів уже на початку 1990-х років, чого не очікували через потужну державну асиміляційну політику. Остання була традиційною в Угорській державі після погрозових пророцтв І. Гердера. Угорці, налякані висновком ученого, що в них немає майбутнього в слов'янській Європі, почали активно проводити політику національної нетерпимості²⁹. Однак, незважаючи на угорський національний протекціонізм та уніфікуючий вплив радянського періоду, українці-русини не розчинилися в «угорському морі» та оголосили про себе майже відразу після початку процесу демократизації в країні. Щоправда, унаслідок певних подій рух за відновлення культурної самобутності почав розвиватися різними шляхами: виділилася українська та русинська течії.

У травні 1991 року молодий поет русинського походження Габріел Гаттінгер-Клебашко створив Товариство русинів Угорщини (далі – ТРУ) з метою популяризації знань про русинів, які проживають на кордонах сучасної Угорщини³⁰. Через рік базу ТРУ перенесли із с. Комлошка (населений пункт у Північно-Східній Угорщині, де збереглося вживання русинської мови) до Будапешта. І хоча на законодавчому рівні держава визнала русинів національною меншиною Угорщини тільки в 1993 році, однак ТРУ активно діяло в культурницькій сфері, про що свідчить публікація кількох збірок русинської поезії на початку 1990-х років. Серед пізніших досягнень організації – участь у заснуванні в Будапешті Товариства ім. Енді Варгола та Русинського наукового інституту. Крім цього, ТРУ організувало викладання предметів русинською мовою в школі с. Мучонь, а також долучилося до відкриття там Русинського музею. Важливим для поширення міжнародних зв'язків організації було започаткування міжнародного русинського молодіжного літнього табору (діє з 2002 р.), участь у зібраннях Всесвітнього конгресу русинів, ор-

ганізація та проведення двох конгресів на території Угорщини, які відбулися в 1995 та 2011 роках у Будапешті та с. Пілішсенткерест неподалік від столиці³¹.

Багато зі згаданих ініціатив організації реалізувалися завдяки її лідерів 1990-х років – Г. Гаттінгеру-Клебашко. Серед особистих досягнень поета такі: опублікував кілька власних поетичних збірок русинською мовою, представляв русинів Угорщини як член Світової Ради Всесвітнього конгресу русинів у 1993–2005 роках. У 1994–1999 роках він працював редактором-засновником двомовної газети «Русинський живот», яка інформувала про життя й культуру русинів Угорщини та сусідніх країн, особливо із Закарпатської області. Починаючи з 1998 року, Г. Гаттінгер-Клебашко обіймає посаду редактора-засновника русинської програми на Угорському державному радіомовленні та телебаченні³².

Однією з найбільш резонансних подій суспільного руху русинів країни стало те, що під керівництвом Г. Гаттінгера-Клебашко він вийшов на якісно нову сходинку в політичному та культурному житті країни – ТРУ здобуло представництво в урядовій програмі Русинського меншинного самоуправління. Мовиться про дію Закону 1993 року та норми Конституції, які передбачали заснування системи самоврядних організацій для громад згаданих вище тринадцяти корінних (державотворчих) меншин Угорщини. Дозвіл на створення органів самоуправління видавався, якщо певний відсоток членів громади (не менше 20–25 %) подавав прохання про їх створення. Перша русинська самоврядна громада була створена в 1994 році в с. Мучонь. Пізніше, завдяки голові ТРУ, було утворено ще вісім таких громад. Три з них розміщувалися в Північно-Східній Угорщині, де русини століттями мешкали як автохтонне населення (сс. Мучонь, Комлошка, Шарошпоток). Інші п'ять розташовувалися в Буда-

пешті та в с. Біаторбаськ неподалік від столиці. Ці громади склалися з русинів Північно-Східної Угорщини, які проживають у Будапешті, іммігрантів з Підкарпатської Русі та угорців, котрі декларують себе нащадками русинів³³.

Кожна громада отримує річний бюджет з боку держави на підтримку культурної та освітньої діяльності русинів. П'ять русинських самоуправ у Будапешті спільно видають ілюстрований двомовний журнал «Всержавный русинський вісник», редактором якого є поетеса Юдіта Кішш. У 1998 році всі існуючі на той момент дев'ять русинських самоврядних громад створили Державне самоврядування меншини русинів (далі – ДСМР). До структури ДСМР входять такі комісії: фінансово-ревізійна, міжнародних відносин, збереження традицій і віри, культури й виховання / навчання, координаційно-організаторська. Нині ДСМР продовжує сприяти популяризації в країні відомостей про культуру та життя русинів³⁴, видає підручники для дітей, книги сучасних авторів, репринтні публікації русинів минулого³⁵, готує передачу русинською мовою, яка щовівторка звучить по угорському національному радіо. Під егідою ДСМР у Будапешті відкрито бібліотеку русинської літератури, організація постійно бере участь фактично в усіх культурницьких акціях русинської меншини Угорщини.

Друкований орган ДСМР – «Всержавный русинський вісник» – у 2003 році змінив назву на «Русинський Світ» («Ruszinvilag»), періодичність видання якого – шість номерів на рік. Тепер часопис – це друкована трибуна багатьох організацій русинів Угорщини. Починаючи з 2006 року, його публікують тільки русинською мовою з угорським резюме³⁶. Це засвідчує те, що для аудиторії часопису русинська мова стала звичнішою, ніж у 1990-х роках, коли більшість матеріалів газети «Русинський живот» публікували угорською мовою, супроводжуючи їх

короткими повідомленнями русинською. Окрім журналу «Русинський Світ» («Ruszin-vilag»), починаючи з 2001 року, було започатковано ще одне періодичне видання – щорічний альманах-календар, у якому розміщуються статті наукового, оглядового, педагогічного, культурницького змісту³⁷.

Станом на 2010 рік кількість русинських самоврядних громад зросла до 75³⁸, вони й далі організаційно утворюють єдине Державне самоврядування меншини русинів (після Г. Гаттінгера-Клебашко з 2003 р. його очолює Віра Гіріц)³⁹. Таке зростання кількості русинських громадських самоуправ свідчить на користь нашого припущення про кількісне збільшення прихильників русинської орієнтації за минулий період після перепису 2001 року. Це також означає і поступове посилення активності русинського руху в країні.

Окрім діяльності ОРУ та ДСМР, варто згадати й установи, які продовжили інституційне оформлення русинського руху в Угорщині. Важливим стало заснування в 1992 році кафедри української та русинської філології при педінституті у Ніредьгазі. Її керівником став доктор Іштван Удварі, відомий своїми дослідженнями говірок русинської мови та підготовкою до друку рукописної спадщини видатних представників русинів минулих часів, зокрема А. Годинки та ін.⁴⁰ Успішно функціонують у культурницькій сфері й інші організації, яким варто приділити увагу на сторінках окремого дослідження. Сайт ДСМР подає перелік цих установ, а також їх очільників (специфіку написання збережено): Общество Русинській Інтелігенції імені Антонія Годинки (предсідатель: Др. Антоній Лявинец), Общество за Културу Карпатського Регіона (Андрій Манайло), Общество Русинської Култури «Будителі» (Тібор Мікловш Попович), Общество Русинській Меншыновуй Солідарности (Др. Тібор Уйоцкі), Общество Русинській Култури (Олга Сілцер-Ликович), Союз

Русинській Молодежі (Тібор Тёрёк)⁴¹. Варто згадати і ще про одну організацію. Належність до уніатства в минулих століттях була чи не єдиним етнічним маркером місцевих русинів, а представники церкви дали початок прошарку їх інтелігенції. Нині греко-католицька церква також продовжує відігравати важливу роль у житті русинської громади Угорщини⁴².

Слід відзначити, що в країні окремо розвивається український культурний рух зі своїми організаціями, щоправда, відомостей про співпрацю між ними та русинськими товариствами знайти не вдалося. Складається враження, що в Угорщині штучно створюються умови протиставлення українців та русинів. Це проявляється в диспропорції урядового фінансування меншин, інформаційному розмежуванні спільнот, провокуванні розбрату між їх представницькими організаціями. На початку 1991 року було утворено Культурне товариство українців, русинів Угорщини, яке навіть власною назвою позиціонувалося як прихильник єдності українців-русинів Угорщини. Однак Товариство доволі швидко стало жертвою владних маніпуляцій та персональних амбіцій її очільників⁴³. Порівнюючи дані про кількість заснованих громад самоуправління (станом на 2010 р. у русинів їх було 75, тоді як в українців – 23)⁴⁴, можна дійти висновку, що русинська спільнота розвивається динамічніше та є згуртованішою, незважаючи на те що українців в Угорщині набагато більше. Можливо, річ у тому, що понад 70 % місцевих українців народилися за межами Угорщини і приїхали сюди впродовж останніх років або десятиліть, тоді як місцеві русини здебільшого є автохтонами в Угорщині⁴⁵.

Висновки. Упродовж останніх двадцяти років русинський рух Угорщини пройшов шлях від виникнення одного товариства до створення Державного самоврядування меншини русинів, яке об'єднує майже вісімдесят русинських самоврядних

громад. Активізація русинів Угорщини, які є автохтонами в цій країні, співпала (а, можливо, була наслідком) з реформуванням політичної системи Угорщини на початку 1990-х років та особливо з появою інституту органів громадського й місцевого самоврядування (1993). Загалом рух і його наслідки у відродженні традицій культури та мови меншини русинів Угорщини слід оцінювати позитивно, крім того факту, що відбулося розділення українців-русинів на дві спільноти, чого можна було уникнути на початку 1990-х років.

Офіційні статистичні матеріали, а також опосередковані дані за останні два десятиліття засвідчують те, що кількість осіб, які ідентифікують себе русинами, поступово зростає. На нашу думку, цьому процесові сприяє насамперед державна програма підтримки корінних (державотворчих) меншин країни, хоча не слід відкидати також і впливу міжнародного руху та Всесвітнього конгресу русинів.

Чисельність русинів в Угорщині зростає, на відміну від Словаччини, де цей процес відбувається за рахунок зміни ідентифікації (чи точніше – самоназви) людьми української орієнтації, – тут про свою русинську ідентичність заявляють особи, які раніше реєстрували себе угорцями. На нашу думку, мова йде про ревіталізацію русинської національної меншини країни за рахунок нащадків мадяризованих русинів з латентною русинською ідентичністю. Однак, щоб у цьому переконатися, необхідні етнографічні польові дослідження та матеріали статистики.

За неофіційними даними, нащадків русинів у країні налічується більше 12 тис. Є версії, які називають значно більшу цифру – 270 тис. (приблизно стільки громадян країни сповідує греко-католицизм, що раніше було етнічним маркером місцевих українців-русинів). З огляду на існування такої значної потенційної прорусинської бази, слід очікувати, що при офіційних пере-

писах представників русинської нацменшини ставатиме дедалі більше, ніж офіційно задекларованих 2079 осіб. Виходячи з того, що мовиться про їх відродження в неслов'янській країні (православна віра та слов'янські мови тут не поширені), можна припустити, що ця подія матиме значний резонанс у майбутньому.

¹ *Магочій П. Р.* Русинська культура і наука: сучасний стан та майбутні перспективи // *Магочій П. Р.* «Я русын был, есмь и буду...». Выступы на Світових конгресах русинув. – Ужгород, 2005. – С. 28.

² Русинський Світ [Електронний ресурс] // Országos Ruszin Önkormányzat – Вседержавное Русинське Самосправованя. – Режим доступу : <http://rusyn.hu/ru/galeria/ruszin-vilag>.

³ Наші видання [Електронний ресурс] // Országos Ruszin Önkormányzat – Вседержавное Русинське Самосправованя. – Режим доступу : <http://rusyn.hu/ru/kulturalis-ertekeink-es-hagyomanyaink/koenyvtar/kiadvanyaink>.

⁴ *Клинченко Т.* Чи живуть русини в Угорщині? // Карпатський край. – 1991. – 17 вересня (№ 36). – С. 11.

⁵ *Удварі І.* Русини [Електронний ресурс] // Országos Ruszin Önkormányzat – Вседержавное Русинське Самосправованя. – Режим доступу : <http://rusyn.hu/ru/kulturalis-ertekeink-es-hagyomanyaink>.

⁶ *Котигорошко В.* Верхне Потисся в давнину. 1 000 000 років тому – Х ст. н. е. – Ужгород, 2008. – С. 315.

⁷ *Клинченко Т.* Чи живуть русини в Угорщині?.. – С. 11.

⁸ Українська діаспора в Угорщині [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%B4%D1%96%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%B0_%D0%B2_%D0%A3%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%89%D0%B8%D0%BD%D1%96.

⁹ *Клинченко Т.* Чи живуть русини в Угорщині?.. – С. 11.

¹⁰ *Удварі І.* Русини...

¹¹ *Клинченко Т.* Чи живуть русини в Угорщині?.. – С. 11.

¹² Там само. – С. 11.

¹³ *Петров А. Н.* Пределы Угро-русской речи в 1773 году / Материалы для истории Угорской Руси. – С.Пб., 1911. – Т. VI. – 344 с.

¹⁴ Там само. – С. 95.

¹⁵ *Пушкаш А.* Цивилизация или варварство: Закарпатье 1918–1945 / Андрей Пушкаш ; Институт славяноведения РАН. – М. : Европа, 2006. – С. 33.

¹⁶ *Магочій П. Р., Поп І.* Боршод, Боршодський комітат // Енциклопедія історії та культури карпатських русинів. – Ужгород, 2010. – С. 67.

¹⁷ *Удварі І.* Русини...

¹⁸ Там само.

¹⁹ *Поп І.* Абов, Абовський комітат // Енциклопедія історії та культури карпатських русинів. – Ужгород, 2010. – С. 1.

²⁰ *Клинченко Т.* Чи живуть русини в Угорщині?.. – С. 11.

²¹ *Добош Б.* Національні та етнічні меншини в Саболч-Сотмар-Березькій області // Регіоналістика. – Ужгород, 2011. – № 1. – С. 59.

²² Population by mother tongue, ethnic minorities and sex, 1900–2001 [Електронний ресурс] // Hungarian central statistical office. – Режим доступу : http://www.nepszamlalas2001.hu/eng/volumes/24/tables/load1_2.html; The national and ethnic minorities in Hungary [Електронний ресурс] // Ministry of foreign affairs. – Режим доступу : www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/9F2D180E-538E-4363.../0/etnjang.pdf.

²³ Factors influencing the ethnic affiliation of the population, 2001 [Електронний ресурс] // Hungarian central statistical office. – Режим доступу : http://www.nepszamlalas2001.hu/eng/volumes/24/tables/load1_1.html.

²⁴ Ethnic minorities [Електронний ресурс] // Hungarian central statistical office. – Режим доступу : <http://www.nepszamlalas2001.hu/eng/volumes/24/tab11.html>.

²⁵ Population census 2011 – Preliminary data [Електронний ресурс] // Hungarian central statistical office. – Режим доступу : http://www.ksh.hu/apps/shop.kiadvany?p_kiadvany_id=10205&p_temakor_kod=KSH&p_lang=EN.

²⁶ *Добош Б.* Національні та етнічні меншини в Саболч-Сотмар-Березькій області... – С. 59.

²⁷ *Добош Б.* Національні та етнічні меншини в Саболч-Сотмар-Березькій області... – С. 59; The national and ethnic minorities in Hungary...

²⁸ Будапешт дал невиданні права нацменьшинствам Венгрії [Електронний ресурс] // Finugor. – Режим доступу : <http://finugor.ru/node/22502>.

²⁹ *Исламов М. И.* Исторические условия и предпосылки зарождения национального движения в Венгерском королевстве // Людовит Штур и его время (к 175-летию с дня рождения). – М., 1992. – С. 7–15.

³⁰ *Магочій П. Р.* Русинська культура і наука... – С. 28.

³¹ *Магочій П. Р.* Організація русинів Угорщини // Енциклопедія історії та культури карпатських русинів. – Ужгород, 2010. – С. 558; XI Світовий Конгрес Русинів / Руснаків / Лемків [Електронний ресурс] // Országos Ruszin Önkormányzat – Вседержавное Русинське Самосправованя. – Режим доступу : <http://rusyn.hu/ru/archivum/50-a-ruszinok-xi-vilagkongresszusa>.

³² *Магочій П. Р.* Гаттінгер-Клебашко Габріел // Енциклопедія історії та культури карпатських русинів. – Ужгород, 2010. – С. 119.

³³ *Магочій П. Р.* Русинське меншинове самоуправління // Енциклопедія історії та культури карпатських русинів. – Ужгород, 2010. – С. 653–654.

³⁴ Комісії [Електронний ресурс] // Országos Ruszin Önkormányzat – Вседержавное Русинське Самосправованя. – Режим доступу : <http://rusyn.hu/ru/cepaoc-cao/bizottsagok>.

³⁵ Наші видання [Електронний ресурс] // Országos Ruszin Önkormányzat – Вседержавное Русинське Самосправованя. – Режим доступу : <http://rusyn.hu/ru/kulturalis-ertekeink-es-hagyomanyaink/koenyvtar/kiadvanyaink>.

³⁶ *Лявинец М. А.* Робота професора Иштвана Удварі из русинськими періодичними виданнями ХХІ стороччя у Мадярщині // Русинський Альманах. – Budapest, 2010. – С. 86.

³⁷ *Лявинец М. А.* Робота професора Иштвана Удварі из русинськими періодичними виданнями ХХІ стороччя у Мадярщині... – С. 86; Наші видання...

³⁸ *Добош Б.* Національні та етнічні меншини в Саболч-Сотмар-Березькій області... – С. 60.

³⁹ Вседержавное Русинське Самосправованя [Електронний ресурс] // Országos Ruszin Önkormányzat – Вседержавное Русинське Самосправованя. – Режим доступу : <http://rusyn.hu/ru/serao-sao>.

⁴⁰ *Лявинец М. А.* Робота професора Иштвана Удварі из русинськими періодичними виданнями ХХІ стороччя у Мадярщині... – С. 85–93.

⁴¹ Містні и територіалні Русинські Самосправованя [Електронний ресурс] // Országos Ruszin Önkormányzat – Вседержавное Русинське Самосправованя. – Режим доступу : <http://rusyn.hu/ru/telepuelesi-es-terueleti-ruszin-oenkormanyzatok>.

⁴² Грекокатолицька Церьков [Електронний ресурс] // Országos Ruszin Önkormányzat – Вседержавное Русинське Самосправованя. – Режим доступу : <http://rusyn.hu/ru/ro>.

⁴³ *Русин О.* Українство на задвірках. Будапешт: 1941–1993 // Карпатський край. – 1993. – № 9–11. – С. 6–8; *Петрів Н.* Омелян Русин: Українська інтелігенція Угорщини – це велика і конструктивна сила // Старий замок. – 2001. – 4 травня. – С. 12.

⁴⁴ *Добош Б.* Національні та етнічні меншини в Саболч-Сотмар-Березькій області... – С. 60.

⁴⁵ Там само. – С. 62.